

Kritisk blikk på funksjonshemmingsteori og kunstens påvirkning

Kunst og politikk er tett sammenvevd. Politikk kan i beste fall åpne for nye muligheter, eller i verste fall bidra til å legge hindringer i veien for funksjonshemmedes deltakelse i samfunnet. Politiske beslutninger innenfor både juridiske felt, helse, kultur og utdanning påvirker livene våre.

Å få diagnosen utviklingshemming innebærer ofte å bli betraktet som en person med utilstrekkelig intellektuell kapasitet til å bli hørt og ta uavhengige valg. Man blir i liten grad sett på som en selvstendig aktør som kan delta i kunstnerisk aktivitet, fordi formålet med slik virksomhet først og fremst har vært terapi eller hatt et pedagogisk siktemål.

Fra 1960-tallet og framover har det vokst fram sterkere kritiske røster mot undertrykkende praksiser som rammer funksjonshemmede, og det har utviklet seg bevegelser som bygger på relasjonelle og kollektivistiske perspektiver, i motsetning til det individualistiske og medisinske synet på funksjonshemming. Kunst, kultur og teaterfeltet har, som vi vil se nærmere på utover i boken, vært viktige kanaler i kampen for nye perspektiver. Betydningsfulle stemmer fra England, som forskere på funksjonshemming Dan Goodley, Rebecca Lawthomb, Kirsty Liddiard og Katherine Runswick-Cole, beskriver hvordan man

gjennom politiske og aktivistiske bevegelser, ofte uttrykt gjennom kunst og kultur, har vist at det er mulig å leve livene sine på mange ulike måter, og sprengte seg ut av en snever normativ oppfatning med et begrenset individualistisk perspektiv på hva som er et verdig liv.¹⁰

Den nyliberale bølgen som fra 1990-tallet fikk stor innflytelse på vestlige lands økonomiske politikk, velferdsordninger og utdanningssystemer, førte til større grad av privatisering og et ønske om rasjonalisering av velferdstilbudene. De kritiske røstene som etter hvert vokste fram, kritiserte nyliberale og individualistiske løsninger, og løftet fram nye former for fellesskapsløsninger. Denne kritikken har utviklet seg på tvers av ulike felt, der humanistiske fag og kunst, samt samfunnsvitenskapelige fag, har bidratt til å utfordre den nyliberale styringen.

I dag problematiseres det i større grad hvordan begreper og fagfelt objektiviserer funksjonshemmede gjennom språk og tiltak, eller gjennom manglende tilrettelegging. Kritiske perspektiver på funksjonshemming er også preget av en stadig økende interseksjonalitet. Det vil si at man ser flere undertrykkende mekanismer i sammenheng, og anvender perspektiver fra både feministisk teori, postkolonial teori og queer-teori, i tillegg til crip-teori, i det som Goodley og medforfatterne kaller et smørgåsbord av perspektiver som representerer både innenfra- og utenfraperspektiv. I tillegg til disse teoretiske perspektivene trekker forfatterne inn perspektiver fra postmaterialisme og nymaterialisme. Dette åpner for at mange og varierte perspektiver kan bidra til å stille nye spørsmål, samtidig som man risikerer å vanne ut de funksjonshemmingspolitiske aspektene.

Vi skal ikke gå inngående inn på alle mulige teoretiske tilnærminger, men tar utgangspunkt i at kunst- og kulturfeltet utfordrer snevre oppfatninger og beskrivelser av funksjonshemming. Dette er også en viktig grunn til at vi har valgt å bruke mye foto i denne boken. Å bare beskrive med ord hva som skjer i et visuelt teaterfelt blir for fat-

---

10 Goodley, D., Lawthom, R., Liddiard, K. & Runswick-Cole, K. (2019). Provocations for Critical Disability Studies. *Disability & Society* <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1566889>

tig. Å kun bruke tekst kan gjøre det vanskelig å nå fram, fordi ordene forstås ut fra allerede etablerte oppfatninger av både teater og funksjonshemming. Nye bilder og opplevelser kan fungere som en vaksine mot å reprodusere foreldede og snevre oppfatninger.

Funksjonshemmingsfeltet er bredt og rommer mange former for identiteter og utfordringer. Det å ha en utviklingshemming synes likevel å være i en særstilling, og man kan bli spesielt sårbar. Å ha en læreutfordring innebærer ofte å være avhengig av andres støtte i daglige aktiviteter, noe som kan føre til at du ikke får dekket dine behov, men blir overlatt til andres beslutninger. Dan Goodley har stilt spørsmål ved hvordan forskere forstår «intellectual disability».¹¹ Han hevder at man historisk sett, gjennom den britiske sosiale modellen, har risikert å betrakte «intellectual disabilities» først og fremst som vansker og feil. Han viser til aktivist Simone Aspis, som påstår at personer med utviklingshemninger (people with learning disabilities difficulties) blir møtt med diskriminering også i møte med andre funksjonshemninger, fordi de som har utviklingshemming blir vurdert ut fra en medisinsk modell selv innen funksjonshemmingskretser. Skuespilleren Cian Binchy i det Londonbaserte teaterkompaniet Access all Areas, som deltok i oppsetningen MADHOUSE re:exit, en forestilling om funksjonshemmedes levekår før og nå, kom med denne kommentaren da han reflekterte over oppsetningen: «Tidligere ble vi stengt inne på institusjoner for hele livet. Nå er vi stengt inne hjemme, og på noen måter har soverommet blitt som en ny institusjon fordi vi er stengt inne uten noe å gjøre. Vi blir oversett og behandlet som vi ikke eksisterer [forfatterens oversettelse]».¹²

---

11 Goodley, D. (2017). *Disability Studies: An Interdisciplinary Introduction* (2. utg.). Sage.

12 Terret, L. (2018). An Overview of Performing Arts as They Relate to Disability in the United Kingdom. I A. Castaño, (Red.), *Jornadas sobre la Inclusión Social y la Educación en las Artes Escénicas (2009–2018)* (s. 251–259). El Instituto Nacional de las Artes Escénicas y de la Música (INAEM).

Selv om oppfatningen av utviklingshemming har endret seg over tid, finnes det fortsatt barrierer, og mange har dårlige levekår og opplever å bli møtt med fordommer og maktmisbruk i hverdagen. Dette poengteres også i Melding til Stortinget *Menneskerettar for personar med utviklingshemming – Det handlar om å bli høyrte og sett*.¹³ At utviklingshemmede blir sett og hørt, er noe teater og film kan bidra til dersom man gir plass til flere stemmer og andre erfaringer. I norsk sammenheng ser vi tydelig hvordan språket og begrepet *utviklingshemming* entydig refererer til noe som mangler; man er først og fremst karakterisert av at man er hemmet i sin utvikling i forhold til en normalitetskurve. Gjennom kunst og varierte uttrykksmidler kan dette entydig negative perspektivet utfordres.

Det trengs tverrfaglig kunnskap og kompetanseutvikling for å sikre at man ikke utnytter sårbare mennesker, men også for at flere skal tørre å bevege seg inn i dette feltet. Back to Back Theater Company, Access all Areas Productions og Teater nonSTOP er tre teaterorganisasjoner som på hver sin måte kan bidra til kunstopplevelser, men som også bidrar inn i den store samfunnsamtalen om hva det er å være menneske.

---

13 Meld. St. 8 (2022–2023). *Menneskerettar for personar med utviklingshemming – Det handlar om å bli høyrte og sett*. Kultur- og likestillingsdepartementet.